

Др Игор Вуковић

доцент Правног факултета Универзитета у Београду

МАТЕРИЈАЛНО ДОВРШЕЊЕ КРИВИЧНОГА ДЕЛА

У савременој теорији континенталног кривичног права среће се схватање о тзв. материјалном довршењу кривичног дела. Наиме, иако је деликт формално довршен када је учинилац својим понашањем остварио целокупна објективна и субјективна обележја кривичног дела, код појединих категорија кривичних дела извесна правна дејства (нпр. саучесништва) остварују се као да дело није довршено – све до коначне истинске материјалне повреде правног добра. Овај тренутак поједини аутори називају „материјално довршење кривичнога дела“ (Beendigung). У раду се анализирају различите ситуације материјалног довршења и категорије кривичних дела код којих се овај институт може применити.

Кључне речи: *Формално довршење кривичног дела. – Материјално довршење кривичног дела. – Трајна кривична дела. – Итеративна структура деликта.*

За разлику од других стадијума остварења кривичног дела (доношења одлуке, припремања, покушаја, односно довршења), као степенâ својеврсног пута (*iter criminis*) кроз које сваки деликт најчешће пролази – питање тзв. материјалног довршења, као фазе која би евентуално следила након формалног довршетка, у науци кривичног права још увек је отворено. Та актуелност материјалног довршења чак не дотиче некакво његово оправдање или евентуална кривичноправна дејства, већ и то да ли оно уопште егзистира као правни институт. Размимоилажења иду од тврђења да је реч о „неуспелој правној фигури“¹, преко разноврсних међурешења с различитим последицама унутар појединих категорија кривичних дела, све до његовог равноправног укључивања у систематизацију општег дела кривичног права, као самосталног стадијума остварења кривичног дела.

¹ N. Bitzilekis, „Über die strafrechtliche Bedeutung der Abgrenzung von Vollendung und Beendigung der Straftat“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1987, 749.

У нашој новијој и старијој доктрини,² материјално довршење углавном се разматра у оквиру проблематике трајних кривичних дела, какво је, на пример, противправно лишење слободе (чл. 132 српског Кривичног законика³). Тако Живановић истиче да како „код трајних кривичних дела последица само *може*, а не мора трајати по произвођењу своме, ова су кривична дела *свршена* у тренутку *наступања* последице... Но, ако се последица продужи, свршеност дела, која већ постоји формално, *наставља се* све до престанка последице (радњом извршиоца или трећег лица). Код трајних кривичних дела се има према томе разликовати између *формалне* свршености... и *потпуне* или *материјалне* свршености“.⁴ Живановић такође признаје да се у периоду „трајања последице“ (до материјалног њеног довршетка) остварују извесна правна дејства. Тако, према његовом мишљењу, трајање последице утиче на одмеравање казне, у овом периоду је могуће саучесништво, а рок застарелости почиње да тече престанком трајања последице.⁵ Слично разликовање трајних кривичних дела преузимају убрзо и други наши аутори.⁶ Временом, међутим, кривичноправна наука преузима извесна правна дејства материјалног довршетка од трајних кривичних дела и преноси их на још неке категорије деликата. С друге стране, српска судска пракса не признаје никаква општа дејства овог института, уз извесне изузетке на плану појединих деликата. Из свих ових разлога, корисно је стећи детаљнији увид у основне идеје које прате научну обраду материјалног довршења, с одговарајућим закључцима релевантним за српско кривично право.

² У иностраној науци кривичног права, разликовање материјалног и формалног довршења углавном се не доводи у питање, в. у швајцарској науци F. Riklin, *Schweizerisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Verbrechenlehre*, Zürich 2002², 200; G. Stratenwerth, *Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner Teil: Die Straftat*, Bern 1996², 298; S. Trechsel, P. Noll, *Schweizerisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I: Allgemeine Voraussetzungen der Strafbarkeit*, Zürich 1998⁵, 101; у аустријској науци, в. Н. Fuchs, *Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Grundlagen und Lehre von der Straftat*, Wien – New York 2002⁵, 206; O. Triffterer, *Österreichisches Strafrecht, Allgemeiner Teil*, Wien – New York 1994², 385.

³ Ако другачије није наведено, означавање чланова у даљем тексту односи се управо на одредбе српског Кривичног законика.

⁴ Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије. Општи део. I књига (Увод. – I. Кривично дело)*, Београд 1935, 379.

⁵ *Ibid.*, 381. Осим тога, разматрају се и извесна дејства на плану места и времена извршења, повратног дејства кривичних закона, начела *ne bis in idem*, просторног важења кривичног права, судске надлежности и амнестије.

⁶ На пример, Ј. Таховић, *Коментар Кривичног законика*, Београд 1956, 53; Б. Чејовић, *Кривично право: општи део*, Београд 2002, 126 (са истина спорним тврђењем да постоји „стицај кривичних дела у оном тренутку када учинилац предузме неку нову радњу, да би тиме обезбедио даље трајање последице“).

1. УЧЕЊА О МАТЕРИЈАЛНОМ ДОВРШЕЊУ

Иако институт „дovршења кривичног дела“ има извeстан значај у објашњењу функционисања остварења кривичног дела у времену (као стадијум довршења у оквиру општег дeла) – његова садржина одређује се примарно унутар посебног дeла кривичног права. Ту, код конкретног законског описа, утврђује се које претпоставке учинилац својим понашањем мора да испуни, да би механизам кажњавања био покренут. Управо мање или више детаљни описи појединих деликата дају одговор на питање, шта је потребно да би учиниоца казнили прописаном казном. Тиме је одређена и дефиниција довршеног деликта. Деликт је довршен када је учинилац својим понашањем остварио целокупна објективна и субјективна обележја⁷ која су описана у диспозицији кривичноправне нормe одговарајућег деликта. Другачије речено, кривично дело је формално довршено „потпуним остварењем његовог бића“,⁸ што законодавац претежно везује за наступање какве последице повреде. Ако је за легитимацију казне и остварење функције кривичног права одлучна идеја о заштити правних добара, онда би пуна кажњивост неког понашања морала наступити тек с повредом или оштећењем таквог заштићеног правног добра. Постоје међутим и таква кривична дела, код којих формално довршење наступа испред материјалне повреде правног добра. Тако је, примера ради, законодавац инкриминисао већ сâмо прављење лажног новца у намери да се овај стави у оптицај као прави (чл. 223 ст. 1). Овде остварење намераваног (стављање лажног новца у оптицај) више и није саставни део објективног бића. Како је остварио све околности описа, учинилац одговара за довршено дело, независно од тога што циљ његове криминалне активности („претварање“ папира у стварни новац, његовим укључивањем у платни промет) уопште није остварен. Основни разлог оваквог инкриминисања јесте процена да се ранијим кривичноправним захватањем може ефикасно спречити стварна повреда правног добра. Ипак, може се констатовати да се у сличним случајевима формално окончање кривичног дела и суштинско довршење релевантног догађања више не поклапају.

Како оваквих деликата с „помереном“ зоном кривичноправне заштите има више, развила се мисао да и ово накнадно догађање, које само у једном материјалном смислу представља довршетак за-

⁷ K. Kühl, *Die Beendigung des vorsätzlichen Begehungsdelikts*, Berlin 1974, 18.

⁸ H. Welzel, *Das Deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung*, Berlin 1969¹¹, 188. Треба, ипак, имати у виду да се довршење кривичног дела не може доследно везати за „биће“, с обзиром да мањи број законских описа поред бића обухвата и тзв. објективне услове кажњивости. Ови деликти су довршени тек наступањем таквог објективног услова, чак и ако су остварена сва обележја њиховог бића. Отуда је прецизније говорити о „потпуним остварењу целокупних обележја законског описа“.

мишљеног, треба да остварује извесна кривичноправна дејства. Тиме се дошло до разликовања тзв. формалног (*Vollendung*) и материјалног довршења (*Beendigung*).⁹ Темелјни аргумент дотицао је управо „логику помицања кажњивости“.¹⁰ Ако је каткада из криминално-политичких разлога неопходно померити кажњивост испред повреде правног добра, било би крајње нелогично да и сама повреда правног добра не буде деликт.¹¹ „Да се обично угрожавање правног добра кажњава, а да његово оштећење не представља кажњиво дело – било би логички противречно и криминално-политички неприхватљиво“.¹² Истовремено, код трајних деликата је такође уочено да дело остварује извесна правна дејства и након формалног довршења – све до окончања прогивправног стања. Живановићева објашњења показују како се уобичајено овим путем долазило до означавања овог тренутка као „материјалног довршења“.

Већ сâмо појмовно разликовање два тренутка довршетка дела указује на централни проблем института. Иако законодавац свакако није изгубио из вида материјалну димензију инкриминисања, она у довршењу кривичног дела има сасвим периферно значење. Да ли је дело довршено, сазнаје се искључиво из законске норме. Некакво материјално објашњење због чега законодавац извесно понашање инкриминише, који су његови појавни облици и на какав начин такво понашање погађа извесне друштвене и личне вредности – свакако постоји, али оно у примени права не остварује никакве правне последице. Криминално-политичка промишљања повлаче се пред снагом начела законитости. Утолико је према овом свом обележју судбина појма „материјалног довршења“ већ унапред у знатној мери ограничена ефектима остваривања овога начела и границама тумачења кривичноправне норме.

Како смо већ констатовали, осим у контексту објашњења трајних кривичних дела, у југословенској и српској теорији ретка су ука-

⁹ Стручни термини *Vollendung* и *Beendigung* могу се само описно превести на српски језик. Уосталом, о разликовању формалног и материјалног довршења изричито говоре, примера ради, G. Freund, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Personale Straftatlehre*, Berlin – Heidelberg – New York 1998, 276, G. Furtner, „Rechtliche Vollendung und tatsächliche Beendigung bei einer Straftat“, *Juristische Rundschau* 5/1966, 169; F. Haft, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Eine Einführung für Anfangssemester*, München 2004⁹, 228; H. Jescheck, T. Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*, Berlin 1996⁵, 517; H. Rudolph, E. Horn, E. Samson, *Systematischer Kommentar zum Strafgesetzbuch. Band I, Allgemeiner Teil (§§ 1–79b)*, Frankfurt am Main 1981³, 134; G. Stratenwerth, *Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Die Straftat*, Köln et al. 2000⁴, 337; H. Welzel, 188. Треба нагласити да ову материјалну зону након формалног довршења углавном не поседују класична последична кривична дела.

¹⁰ N. Bitzilekis, 723.

¹¹ J. Wessels, W. Beulke, *Strafrecht, Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2002³², 194.

¹² N. Bitzilekis, 723.

зивања на материјално довршење, али и ова спорадична објашњења такође дотичу однос са заштитним објектом. Тако се истиче да је кривично дело окончано у материјалном смислу „кад је учинилац – без обзира што то није обухваћено у законском опису датог дјела – остварио према својој замисли повреду заштићеног добра. То ће бити онда кад су остварене околности које су изван бића дјела, али су такве да неправо датог дјела до краја обликују, адекватно допуњују, или онда кад је учинилац реализирао намјеру из законског описа, иако ту реализацију законски опис тог дјела не захтијева“.¹³ Међутим, иако наведена идеја звучи смислено, појам материјалног довршења, због крајње хетерогених категорија које обухвата, није једноставно дефинисати. Основни проблем садржан је управо у ономе преко чега се олако прелази – чињеници што се овде, за разлику од формалног довршења, налазимо на терену изван бића дела, те не постоји никакав ослонац у законском опису. Тамо где се фаза материјалног довршења представља као догађање које није нужно укотвљено за биће дела и које се само посредно наслања на његово материјално неправо, налазимо се на терену фактичког. Не само то. Како се такве материјалне околности које коначно обликују догађање налазе у сфери ванзаконског, неописаног – релацију онога што је учинилац замислио да оствари према заштитном објекту треба „дописати“, па се унеколико подразумева даље тумачење заштитног објекта кривичноправне норме, с често неизвесним исходом такве анализе. Стога не изненађују крајње различите дефиниције материјалног довршења које се могу срести.

Како смо већ видели, један број аутора материјално довршење узимају за *остварење намере* учиниоца. Ова теорија очигледно тиме обухвата искључиво оне деликте код којих је постојање какве намере субјективно обележје бића, али чије испуњење за остварење бића, и консеквентно томе формално довршење – није нужно.¹⁴ Већ то по себи представља битно ограничење домета овог критеријума. Најзначајније категорије деликата код којих материјално довршење има извесно правно значење уопште и не садрже намеру као обележје бића. С обзиром да ово субјективно обележје у законском опису недостаје, остварење некакве намере учиниоца делује сасвим произвољно. Евентуално померање критеријума код таквих деликата ка неодређеном остварењу злочиначког плана¹⁵, такође не делује нарочито убедљиво.

¹³ F. Ваџић, *Krivično pravo. Opći dio*, Zagreb 1986³, 317–318.

¹⁴ Овај критеријум се каткада може срести као једино мерило (H. Welzel, 188), док се често комбинује и са критеријумом повреде заштићеног правног добра (A. Schönke, H. Schröder, A. Eser, *Strafgesetzbuch. Kommentar*, München 2001²⁶, 394). Ово и не изненађује, с обзиром на то да се намера увек односи према повреди одређеног добра (с правом K. Kühn, 1974, 33).

¹⁵ Тако H. Welzel, 188.

Много употребљивији критеријум представља *крајња повреда правног добра* као тренутак материјалног довршења.¹⁶ Логику овог мерила већ смо показали. Ако кривично право има задатак да заштити извесна правна добра, која вршење кривичних дела повређује, онда њихово материјално неправо мора бити везано за коначну повреду тих добара, чак и када таква повреда није изричито обухваћена бићем конкретног деликта. Јасно је да слична размишљања налазе свој теоријски оквир у учењима која кривично неправо везују за неправо последице дела. Утолико су и она изложена примедбама које прате такво разумевање кривичног неправа. То се најбоље да уочити на примеру кривичних дела угрожавања. Ако крајњи оквир сваког кривичног дела описаног законом представља заштићено добро и његова повреда, онда обликовање инкриминација путем кривичних дела угрожавања делује као сувишан посао. Ако се једно конкретно опасно кривично дело материјално сматра довршеним тек наступањем повреде, онда обликовање кривичних дела повреде и није нужно, осим уколико се не жели направити нарочита квалитативна разлика у погледу казненог распона. Осим тога, „заштитни објект“ нужно представља извесну апстрактну вредност. Он у примени права нужно доживљава извесну трансформацију у објект видљив у свету реалног и конкретног. Ово његово „превођење“ у објект извесне радње¹⁷ ипак нема ослонац у бићу дела и слично претходном критеријуму ослања се на обичну импровизацију.¹⁸

Но, независно од тога, предност критеријума „повреде правног добра“ у односу на критеријум „остварења намере“ на плану његове примењивости не може се спорити. Свако кривично дело погађа извесно правно добро, те је откривање ове релације свакако прихватљивије него остварење намере, коју већина законских описа и не познаје. Међутим, кривично неправо није искључиво каузално, већ и социјално-персонално одређено, и не равна се искључиво према невредности последице, већ и према невредности људске радње,¹⁹ односно степену супротстављености кривичноправној норми. Пут налажења материјалног довршетка у ситуацији једног чисто делатносног (формалног) деликта, у практичној примени оваквог критеријума такође би довело у питање остваривање уставног принципа законитости. Утолико се моменат материјалног довршења може тражити искључиво код оних деликата код којих овај тренутак происхо-

¹⁶ На пример, U. Ebert, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Heidelberg 2001³, 117; W. Gropp, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Berlin – Heidelberg – New York 2001², 286.

¹⁷ Ову нужност исправно уочава К. Kühl, (1974), 29.

¹⁸ О некаквом „гумачењу“ тешко може бити говора, с обзиром на то да се излази из оквира норме.

¹⁹ Детаљније в. И. Вуковић, *Покушај кривичнога дела*, докторска дисертација – Правни факултет Универзитета у Београду, 2008, 1 и даље.

ди из бића дела, независно било од критеријума повреде правног добра, било од критеријума остварења намере.

2. КАТЕГОРИЈЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА СА МАТЕРИЈАЛНИМ ДОВРШЕЊЕМ

Не постоји потпуна сагласност у теорији код којих законских описа долази до раздвајања формалног и материјалног довршења. Начелно, треба разликовати две групе деликата, код којих би се могло поставити питање кривичноправног значаја материјалног довршења.²⁰

Прву категорију чинила би она кривична дела, код којих законодавац из криминално-политичких разлога помера кривичноправну заштиту испред повреде заштићеног правног добра.²¹ Према овом критеријуму, ту се најпре сврставају кривична дела с *намером* као својим субјективним обележјем, на пример, крађа или фалсификовање исправе. Потпуни садржај неправга остварује тек коначно васпостављање намераваног присвајања ствари или намеравана употреба исправе као праве, иако законодавац довршење оба деликта везује за један ранији тренутак (прекид притежања или сâмо фалсификовање). Овде дакле потпуна повреда правног добра нужно подразумева два акта, иако законодавац криминално-политичке циљеве сматра задовољеним првенствено остварењем првог акта. Код ових „засечених“, купираних деликата (фр. *couper* – сећи, резати), или, како се у науци често може срести – деликата с „премашујућом унутрашњом тенденцијом“ (*Delikte mit überschießender Innentendenz*),²² тек остварењем намере наступио би тренутак коначног, материјалног довршења дела. Тај моменат можемо замислити на примеру већине „намерних“ деликата. Отмица би тако била формално довршена чим је неко лице одведено или задржано у намери да се од њега или кога другог изнуди новац или друга имовинска корист, или да се оно или неко други принуди да нешто учини, не учини или трпи (чл. 134); да ли је новац или шта друго заиста и изнуђено, за покретање правних дејстава довршења није од нарочитог значаја,²³ иако се може тврдити

²⁰ Слично N. Bitzilekis, 725. У свом познатом чланку што дотиче проблематику материјалног довршења, Јешек разликује четири групе деликата, код којих овај моменат има извесно кривичноправно значење. Ова Јешекова четвороредба данас доминира у немачкој науци (в. на пример, A. Schönke, H. Schröder, A. Eser, 394).

²¹ Н. Jescheck, „Wesen und rechtliche Bedeutung der Beendigung der Straftat“, у: *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag am 25. März 1974*, Berlin – New York 1974, 685 и даље.

²² Другачије речено, умишљај учиниоца „премашује“ законски опис дела; управљен је на одређени циљ који се налази изван бића.

²³ Ову карактеристику – да остварење намере за формално довршење није од значаја – уочава већ Белинг (E. Beling: *Die Lehre vom Verbrechen*, Tübingen 1906, 247).

да је у релацији с намераваном повредом правног добра – дело остало у извесном смислу непотпуно.²⁴

Слични криминално-политички мотиви препознају се и код кривичних дела *угрожавања*. Ни овде инкриминисано понашање не остварује пуни садржај неправда, „већ се штавише законодавац задовољава објективном тенденцијом његовог остварења“.²⁵ Оно што се инкриминисањем самог угрожавања хоће постићи, тиче се процене да се сличним законским описима могу предупредити разноврсни нежељени исходи високо ризичних понашања, и то независно од тога да ли се то чини путем конструкције дела конкретне или дела апстрактне опасности.²⁶ Материјално довршење наступило би овде или у тренутку када је опасност престала, или када се развила у повреду.²⁷

Напоследку, у ову прву категорију обично се сврставају и деликти код којих законодавац умишљајно започињање остварења дела уноси у законски опис.²⁸ Како је код ових дела (на пример, угрожавање територијалне целине – чл. 307, или напад на уставно уређење – чл. 308) *покушај* изједначен с формалним довршењем (с искључењем могућности ублажавања), материјално довршење би се овде имало везати за остварење онога на шта је покушај управљен (код наведених деликата – на отцепљивање неког дела територије земље, промену њеног уставног уређења или свргавање највиших државних органа).

За разлику од претходне категорије, код које појам материјалног довршења нема основ у облику бића, већ представља исход криминално-политичких промишљања и идеје о некаквом истинском, суштинском довршењу дела учиниоца, *другу* категорију чинили би они деликти чије вршење одликује извесно понављање; код ових дела с тзв. *итеративном* структуром биће дела се континуирано и изнова остварује путем више чињења и пропуштања, иако се дело формално окончава већ првим чињењем или пропуштањем.²⁹ Овакву

²⁴ Отмица као трајно кривично дело је унеколико специфична, с обзиром на то да у њој сусрећу два момента материјалног довршетка: тренутак престанка противправног стања лишења слободе и моменат остварења намере.

²⁵ Н. Нау, *Die Beendigung der Straftat und ihre rechtlichen Wirkungen*, Berlin 1974, 37; Н. Jescheck, 686.

²⁶ Иако код потоњих опасност није обележје бића, већ законодавни мотив инкриминисања, и деликте апстрактног угрожавања према овом аутору карактерише моменат материјалног довршења.

²⁷ Н. Нау, 91; Н. Jescheck, 694.

²⁸ Детаљније о овим делима в. И. Вуковић, 165 и даље.

²⁹ Ови деликти се у нашој теорији помињу као „кривична дела са индиферентним бројем чињења или проузроковања“ (в. М. Ђорђевић, *Коментар Кривичног*

природу показују најпре деликти, код којих због употребљених појмова радњу може да гради мноштво појединачних аката (какав је случај нпр. код деликата фалсификовања – на пример, чл. 223, 224 или 225). Како је објект радње одређен збирном именицом (лажни новац), односно множином као граматичким бројем (лажне хартије од вредности односно платне картице) – како прављењем прве, тако израдом и хиљадите лажне платне картице или новчанице, изнова се остварује само једно кривично дело фалсификовања.

Овде такође треба имати у виду и једну нарочиту одредбу интерпретативног карактера садржану у српском кривичном законнику, што покрива могућу *дуративну* структуру деликта. И овде поновљено остварење истог бића има основ у законском опису, само што се ради о понављању радње, а не о дејству којег другог обележја дела. Наиме, „кад је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, сматра се да је дело учињено, ако је радња извршена једном или више пута“ (чл. 112, ст. 30). Број кривичних дела с радњом одређеном имперфективним глаголом (учесталим или трајним) није мали.³⁰ У свим таквим случајевима могло би се тврдити да је дело довршено већ првим чињењем или нечињењем (у цитираним кривичним делима: непоступањем по прописима, вршењем медицинских или других сличних експеримената, неовлашћеном производњом или прерадом робе, или неовлашћеним стављањем у промет супстанце или препарата који је проглашен за опојну дрогу), а да свако касније чињење или нечињење представља даље остварење истог кривичног дела. Овде би материјално довршење „пало“ у тренутак последње такве радње.

Итеративну структуру показују и они деликти код којих понављање остварења дела није изричито садржано у бићу, али где такав могући исход смислено произлази из његовог тумачења, представљајући тако могући фактички исход „случајног обличја радње“.³¹ Тако се телесна повреда може нанети и једним ударцем шаком, али и путем двадесетак удараца. Законодавац телесну повреду последично одређује, допуштајући посредно да такав исход уследи на било који од наведених начина, путем једног или више вољних телесних покрета. Такво последично одређивање за питање материјалног довршења није од нарочитог значаја, с обзиром да у конкретном примеру телесно повређивање, иако процес, исходи у противправном стању у

закона СФРЈ, Београд 1986³, 226).

³⁰ В. примера ради чл. 242, 246, 249 или 252. Сличну природу показују и деликти са радњом учествовања (нпр. оружана побуна), припадништво групи или другом злочиначком удружењу (чл. 346, ст. 2), запуштање и злостављање малолетног лица (чл. 193) и бројна друга кривична дела.

³¹ Н. Jescheck, 688.

којем се формално и материјално довршење сусрећу у истом тренутку (наступању повреде). Али и у наведеном примеру можемо такође наћи клицу проблематике материјалног довршења. Буде ли телесна повреда нанета већ првим ударцем шаком, за којим одмах уследи нових двадесет удараца који такође, разуме се, представљају даље повређивање, окончање овог процеса подстиче сумњу да се и овде у извесном смислу ради о материјалном довршењу дела телесне повреде. Тако, могуће је замислити да управо двадесети ударац произведе уништење ока, дакле нарочито тешку телесну повреду, тако честу у нашој судској пракси. Може ли се тврдити да овај квалификовани облик обичне тешке телесне повреде, следи након формалног довршења (првог удараца), те да не може бити основ повишавања кажњивости? Разуме се, логика тумачења процеса повређивања искључила би такав закључак, али не и нужност давања ваљаног правног образложења зашто је то тако. Уствари, овде се толико и не ради о некаквом „случајном облику радње“, већ о проблематици тзв. *природног јединства радње*, где заиста можемо разликовати раздвајање довршења на два одвојена момента. Сличност с природним јединством радње, али где веза није природна већ искључиво правна, показује још један институт што представља дериват учења о стицају кривичних дела – *продужено кривично дело* (чл. 61).³² У обе ове категорије више појединачних аката или појединачних кривичних дела под одређеним условима постају једно јединствено кривично дело. Овде би такође формално довршење имало да наступи првим, а материјално довршење последњим остварењем законског бића. Тако, ако би се крадљивац (у ситуацији природног јединства радње), након што је један део робе из магацина изнео и однео на сигурно, у исти објекат врагио с другим саучесником (како би наставио да износи робу) – крађа не би била материјално довршена, све док магацин не би био потпуно „испражњен“. Исто тако, ако би благајник сто дана за редом присвајао извешан износ повереног новца, проневера (чл. 364) у продуженом трајању такође би се материјално окончала стотим таквим присвајањем.³³ Иако се у делу теорије ове категорије издвајају у самосталне ситуације материјалног довршења,³⁴ то нам се не чини

³² У овом раду нећемо разматрати материјално довршење продуженог кривичног дела, с обзиром на то да се овде појављују нарочити проблеми повезани са озбиљним недостацима овог правног јединства. Утолико, а најмање због института материјалног довршења, треба размислити о напуштању правне конструкције продуженог кривичног дела.

³³ Иако би предузимање последње радње што улази у састав продуженог кривичног дела требало да значи тренутак његовог материјалног довршења, ова спорна категорија деликата отвара исувише питања што превазилазе оквире овог рада.

³⁴ Н. Jescheck, 688.

нужно, с обзиром да се случајеви из ове подгрупе такође манифестују у понављајућем остварењу бића дела, те се могу у крајњем свести на итеративну структуру дела.

Посебну подврсту унутар ове категорије чинили би и тзв. деликти *бављења*, код којих законодавац радњу дела одређује као бављење одређеном активношћу.³⁵ Како појам бављења, и поред могућих другојачијих тумачења (нарочито старије теорије и судске праксе у контексту анализе категорије колективног кривичног дела), подразумева вишестрано понављање извесне делатности,³⁶ то и овде више појединачних аката гради један деликт бављења. Разлика у односу на друга кривична дела одређена несвршеним глаголским обликом, међутим, састојала би се у томе што овде дело не би било формално довршено ако је радња извршена само једном, већ би била нужна најмање два њена предузимања. Тренутак материјалног довршења, међутим, чинила би такође последња радња бављења.

Теоријски најинтересантнију групу унутар ове категорије обухватају *трајна* кривична дела,³⁷ која сматрамо прасликом деликта с елементом материјалног довршења. Њихово вршење одликује стварање противправног стања, које се чињењем или нечињењем учиниоца одржава, те противправно стање траје продужено у времену.³⁸ Тако се сваким противправним затварањем, држањем затвореним или другим одузимањем или ограничењем слободе кретања дело сматра довршеним (чл. 132), иако ово одузимање или ограничење слободе кретања може трајати и дужи временски период. Сваким тренутком одржавања овог противправног стања учинилац изнова довршава дело, тако да се противправно стање окончава тек ослобађањем жртве.³⁹ Или, докле год се учинилац неовлашћено налази у

³⁵ В. чл. 120, ст. 2, чл. 214, ст. 4, чл. 215, ст. 4, чл. 221, ст. 3, чл. 230, чл. 233, ст. 2, чл. 243, чл. 254, чл. 342, чл. 353, чл. 388, ст. 6, чл. 389, ст. 2.

³⁶ В. оправдане приговоре у нашој теорији, нпр. И. Симић, *Кривични законик – практична примена*, Београд 2007, 325; З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд 2006, 589.

³⁷ Овај назив не треба мешати са кривичним делима чија је радња одређена трајним глаголом.

³⁸ J. Baumann, U. Weber, W. Mitsch, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Bielefeld 2003¹¹, 123.

³⁹ Уобичајено је да се овој категорији супротставља друга подврста последичних деликата – тзв. кривична дела стања, код којих предузимањем радње такође настаје извесно противправно стање, али где продужавање и одржавање овог стања углавном не производи никаква кривичноправна дејства (могуће су значајне грађанскоправне последице), осим незнатног значаја на плану одмеравања казне (в. А. Стајић, *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Београд 1986³, 49). Тако, самим закључењем новог брака лице које се већ налази у браку остварује кривично дело двобрачности (чл. 187). Време до утврђења ништавости таквог новог брака и само трајање стања бигамије мање је кривичноправно релевантно.

туђем стану или туђим затвореним просторијама, или се и након захтева овлашћеног лица из тог стана или простора не удаљава, довршено дело нарушавања неповредивости стана траје (чл. 139). Која се кривична дела имају сматрати „трајним“ у изнетом смислу, могуће је открити само тумачењем њихових обележја.⁴⁰

Напоследку, слично противправно стање стварају и тзв. деликти *поседовања*.⁴¹ Докле год неовлашћено држање ватреног оружја, муниције или експлозивне материје траје (чл. 348), деликт се у сваком тренутку овог периода изнова бескрајно пута довршава, све до окончања таквог држања. Утолико се наши одговарајући закључци односе и на дела поседовања.

3. ПОДВОЂЕЊЕ МАТЕРИЈАЛНОГ ДОВРШЕЊА ПОД БИЋЕ ДЕЛА

Материјално довршење кривичног дела може остваривати извесна *правна дејства* само уколико представља саставни део бића кривичног дела. Како то није увек случај, ову везу је каткада могуће пронаћи само посредно, тврђењем да је оно саставни део кажњивог понашања које биће управо оцртава – његовог материјалног неправа. Утолико не изненађују објашњења која иду овим трагом. Тако Хау (*Hau*), у својој монографији о материјалном довршењу, изричито наглашава да је законодавац „код једног дела бића кривичних дела хтео да фиксира само тренутак почетка кажњивог понашања, али не истовремено и његову крајњу тачку“. Ако би се материјално довршење занемарило, тврди Хау, била би игнорисана воља законодавца, који није хтео „да обухват кажњивости учини сувише зависним од мање или више случајног обличја бића кривичног дела“.⁴² Тиме је отворен пут телеолошком тумачењу норме с крајње удаљеним погледом на обележја законског описа.⁴³ Оно што је довело до оваквог исхода је-

⁴⁰ Трајним кривичним делима сматрамо такође: отмицу (чл. 134), ванбрачну заједницу са малолетником (чл. 190), одузимање малолетног лица (чл. 191), недавање издржавања (чл. 195), узимање талаца (чл. 392).

⁴¹ Детаљније о овој актуелној категорији кривичних дела в. С. Roxin, „*Verstöße*“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања. II део*, Београд 2008, 9 и даље.

⁴² Н. Хау, 48.

⁴³ Хау велики део својих запажања посвећује стога управо одбрани критике да материјално довршење у ситуацијама што нису покривене бићем дела повређује начело законитости (стр. 49 и даље), тврдећи како се овде ради о форми допуштеног обичајног права, с обзиром да је велики број института општег дела (каузалност, посредно извршилаштво итд.) такође приликом свог настанка није имао ослонац у законској норми, већ је обликован од стране судске праксе.

сте погрешан методолошки пут, који полазиште, уместо у криминалној зони обликованој искључиво границама законских описа, има у правдању одлука судова,⁴⁴ нарочито када се материјално трајање крађе продужава до момента осигурања плена. Ако се ствари поставе другачије, и пође од онога што је законодавац већ описао као саставни део криминалне зоне, може се такође утврдити постојање извесне материјалне зоне која следи након формалног довршења дела, која ће међутим потпуно произлазити из *структуре* бића дела, а неће бити производ некакве имагинарне везе с законским описом. У супротном се и не би радило о телеолошком тумачењу, већ о креативној аналогiji, неприхватљивој у кривичном праву.

Осим тога, иако позиција материјалног довршења као својеврсног кривичноправног „чардака“ – који би само када устреба требало тумачити као обележје објективног бића, делује привлачно – тако нешто није могуће без извесних реперкусија на плану дејстава основних кривичноправних института. То изричито забрањује начело законитости. Уосталом, ако материјално довршење представља тренутак истинског довршења објективног бића, онда најмање два општа института кривичнога права треба да задобију другачији правни оквир.

Ако би материјално довршење представљало истинско довршење деликта, онда би *умишљај* учиниоца морао да обухвати не само остварење објективних обележја бића, већ и ову „накнадну“ зону. Нелогичност оваквог исхода најбоље се да видети на примеру кривичних дела угрожавања. Учиниоца дела конкретне опасности морао би тако увек да поседује умишљај повреде, с обзиром на то да тек наступање повреде заштићеног добра означава престанак релевантног догађања.⁴⁵ Овакав закључак, међутим, нарочито из перспективе апстрактно опасних деликата, нико наравно није спреман да извуче. Други, још озбиљнији проблем, представљао би тренутак образовања умишљаја. Консеквентна последица учења о материјалном довршењу била би могућност обликовања умишљаја и након формалног довршења дела; све док дело није и „суштински“ окончано, учинилац би могао да задобије неопходну интелектуалну и волунтаристичку компоненту долуса. Тиме би се, у ствари, „на мала врата“ увео тзв. *dolus subsequens*.⁴⁶ Ова подврста умишљаја, међутим, има данас врло ограничено кривичноправно значење, које се исцрпљује у „држању учиниоца после учињеног кривичног дела“ (чл. 54), и која никако не може да замени умишљај који постоји актуелно у време

⁴⁴ Како се научна обрада овог института углавном среће у немачкој теорији, повремено критички осврти углавном дотичу одлуке немачких судова.

⁴⁵ С правом N. Bitzilekis, 743.

⁴⁶ *Ibid.*, 744.

дела. Умишљај нужно прати дело. Овде се у ствари и не би радило о истинском умишљају, већ обичном одобравању онога што је већ учињено.

Слични проблеми извиру и у погледу признавања могућности *добровољног одустанка* након формалног довршења дела. Доследан закључак евентуалног прихватања појма материјалног довршења подразумевао би извесно проширивање кривичноправних дејстава одустанка (чл. 32) и на овај интервал. Тако нешто, међутим, у закону не стоји. Штавише, могућност ослобођења од казне признаје се само оном који је „одустао од даљег предузимања радње извршења или је спречио наступање последице“. Како ова „последица“, пак, не представља некакву материјалну повреду правног добра, већ формално описано обележје објективног бића, нема никакве сумње да никакво екстензивно тумачење и није могуће.⁴⁷ Ове проблеме није могуће адекватно решити без превредновања основних кривичноправних института. Стога материјално довршење није могуће сматрати својеврсним продужетком бића дела, већ решење треба тражити у поштовању начела законитости и правне сигурности, строгим везивањем за обележја законског описа.

Да основни оквир вредновања кривичноправних дејстава мора остати нужно формални, уоквирен правном нормом, а не обликован некаквим даљим магловитим критеријумима „истинског“, „суштинског“ или „материјалног“ довршења – говори и наша досадашња законодавна пракса обликовања бића кривичних дела. Код највећег броја законских описа већ је сам законодавац, прописујући више облика истог кривичног неправга тамо где је сматрао да је то оправдано и нужно, степеновао тежину повреде заштићеног добра – управо према стадијуму у којем учинилац остаје откривен. Тако је код фалсификовања новца средиште кривичног неправга, према којем је управљена и оштрица кажњавања, „прављење лажног новца“ или „преиначење правога новца“, обе радње у намери да се такав новац „стави у оптицај као прави“ (чл. 223, ст. 1). Овде моменат материјалног довршења, који би се према претходним излагањима имао без сумње везати за моменат стављања новца у оптицај,⁴⁸ и није било неопход-

⁴⁷ Друга је ствар то што српски законодавац у више својих одредаба признаје дејства и тзв. стварном кајању учиниоца, по ефекту често изједначавајући га са добровољним одустанком. Тако је у чл. 59, ст. 2 прописано да „суд може ослободити од казне и учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до пет година, ако после извршеног кривичног дела, а пре него што је сазнао да је откривен, отклони последице дела или надокнади штету проузроковану кривичним делом“. „После извршеног кривичног дела“ не значи ништа друго до „после формалног довршења“.

⁴⁸ Овде се, штавише, остварење намераваног од стране учиниоца (са прибављањем имовинске користи садржане у разлици употребљеног материјала и но-

но даље нормирати, ако се материјално довршење хтело укључити у *iter criminis*. Другим речима, било је довољно нормирати само акт фалсификовања, док би се реализација намере стављања у оптицај имала објаснити само као логичан исход претходног чина. Тако, међутим, није размишљао и аутор норме, с обзиром на то да је у ставу 2. као посебне облике фалсификовања новца даље обухватио прибављање лажног новца и његово само стављање у оптицај. Да је искључиви мотив оваквог инкриминисања била неопходност нарочитих лакших облика, тешко се може прихватити, с обзиром на врло малу разлику у прописаној казни. Рекло би се да је српски законодавац пошао од крајње логичног захтева да је у целокупном процесу фалсификовања, од прављења новца до његовог пуштања у промет, фазе које захтевају другачији кривичноправни третман прикладније истакнути посебним радњама извршења (прављања, преиначења, прибављања и стављања у оптицај). Тиме се задобио један формални оквир који омогућава квалитетније тумачење од стране суда, али је истовремено искључена потреба за некаквим материјалним довршењем. Уосталом, сличну законитост примећују и други аутори.⁴⁹

Из свега изнетог произлази да институт материјалног довршења може остваривати одређена правна дејства само уз чврсто поштовање начела законитости. Да одређена кривична дела трају у времену није спорно, било да се ради о непрекинутом створеном противправном стању (како је то код трајних кривичних дела или деликата поседовања), било да сам учинилац у блиској временској и просторној вези континуирано остварује биће дела (у случају природног јединства радње), било да извесно понављање остварења дела произлази из непосредног тумачења његове радње (итеративна или дуративна структура и деликти бављења). У свим наведеним ситуацијама заиста можемо разликовати тренутак када дело напушта зону покушаја и постаје формално довршено, од тренутка када касније континуирано остварење бића престане. Управо овај последњи момент представља материјално довршење. Ако се у овом интервалу заиста остварују извесна правна дејства, ово окончање остварења бића неопходно је именовати и указати на његове практичне конвенције. Због тога постојање института није могуће смислено негирати.⁵⁰ С друге међутим стране, његово везивање за какав материјални

миналне вредности добијеног „новца“) и материјална повреда заштићеног добра (функционисања новчаних токова и фискалне стабилности) – у потпуности поклапају.

⁴⁹ На пример, Н. Rudolphi, Е. Horn, Е. Samson, 135.

⁵⁰ С правом Т. Hillenkamp, „§§ 22, 23 (Versuch)“, *Strafgesetzbuch. Leipziger Kommentar. Großkommentar. Erster Band. Einleitung; §§ 1 bis 31*, Berlin 2003¹¹, 19. Супротно Бицилекис, који овај појам потпуно избацује као сувишан (N. Bitzilekis, 749).

критеријум, чиме би се хтело указати на универзалну потенцијалну примењивост материјалног довршетка на сва кривична дела не прихватамо.⁵¹ Његова примена везана је искључиво за оне законске описе код којих овај моменат можемо непобитно извести пре свега језичким и телеолошким тумачењем њихове норме.⁵² Како би усвајање материјалног критеријума довршења имало тенденцију да се норма „пребаци“, то би отворило врата неконтролисаном ширењу криминалне зоне изван домена примене начела законитости. Због изнетих разлога тренутак материјалног довршетка који би се везао: за остварење намере (код деликата који познају ово субјективно обележје), за наступање повреде правног добра (код деликата угрожавања), односно наступање последице дела (код деликата код којих законодавац покушај дела издиже на ниво радње извршења) – одбацујемо.

4. ПРАВНА ДЕЈСТВА МАТЕРИЈАЛНОГ ДОВРШЕЊА

Прво материјалноправно дејство које се помиње у литератури тичало би се могућности *саизвршилаштва* и у интервалу до тренутка његовог наступања. Наиме, према већинском схватању у теорији, саизвршилачки допринос не мора да постоји од самог почетка дела, већ може да уследи и накнадно, све до тренутка довршења дела (тзв. *сукцесивно саизвршилаштво*),⁵³ разуме се, уколико је остварен објективни услов из чл. 33 да се ради о „битном доприносу“. Иако се под овим уобичајено подразумева формални довршетак, остаје отворена могућност тумачења приступања вршењу дела у интервалу до његовог материјалног довршетка. Поједини аутори прихватају ову могућност,⁵⁴ објашњавајући да је неважно да ли се делу приступа пре или након формалног довршења. Раније остварени делимични акти урачунали би се таквом саизвршиоцу уколико је за њих знао, јер дело које саизвршава представља „нераскидиво јединство вредновања“.⁵⁵ Не може се порећи да сличан приступ има извесно своје оправдање. Делује крајње смислено возача, што с упаљеним возилом чека испред банке коју његови партнери у злочину пљачкају, казнити као саучесника (саизвршиоца или помагача свеједно), независно од тога

⁵¹ Супротно Т. Hillenkamp, 19.

⁵² Сличан поступак уосталом примењујемо и када утврђујемо тренутак формалног довршења неког кривичног дела, па у том смислу не видимо неке нарочите потешкоће.

⁵³ В. на пример, З. Стојановић, 153.

⁵⁴ Н. Нау, 114, А. Schönke, Н. Schröder, А. Eser, 395.

⁵⁵ Н. Jescheck, 697.

да ли ће се учињено разбојништво вредновати као формално довршено или недовршено. На први поглед, рекло би се да се овде заиста ради о „нераскидивом јединству вредновања“. Треба, међутим, већ на овом месту нагласити да унапред обећани доприноси према српском праву, што се у пракси редовно и догађа, имају свој саучеснички квалитет, чак и када евентуално следе након формалног довршења.⁵⁶ То значајно помера практичне домете изложене ситуације. Наш возач је највероватније од самог почетка учесник разбојничког подухвата, с улогом да остале након одузимања плена брзо пребаци на сигурно место, с правном позицијом саучесника. Проблем се, дакле, у основи своди искључиво на оне учеснике који делу сукцесивно приступају након формалног довршетка, без претходне свести о заједничком деловању.

Већ на самом почетку, схватање које допушта саучесништво у интервалу између формалног и материјалног довршења наилази на опасност да прекорачи границе саучесништва, или да их барем крајње разводи. Формалне границе које појам довршења нуди представљају камен међаш и кривичне одговорности и правне сигурности. Дело може да буде са/извршено само уколико није формално окончано. Да ли дело јесте или није материјално окончано, за примену права није од нарочитог значаја, јер законодавцу увек стоји на располагању могућност да границе кажњивог другачије постави. У супротном би постојала могућност да саучесником сматрамо и лице које „ступа на сцену“ и када су сва обележја законског бића већ наступила, када, примера ради, ни у једном ширем смислу не може бити говора о некаквом „одузимању“ код крађе.⁵⁷ Допуштање таквог исхода више би шкодило саучесништву и његовим границама, него што би употпунило његово разумевање.

На сличне потешкоће наилазимо и код *помагања*, такође у варијантама сукцесивног помагања.⁵⁸ И овде одговор на питање да ли је помагање могуће до тренутка материјалног довршетка зависи од тога да ли материјално довршење има икакав ослонац у бићу дела. Ако то није случај, ни помагање није могуће. Тада, помоћ коју неко учини након што је дело већ извршено, не можемо више квалификовати као облик саучесништва, већ само као посебно кривично дело помоћи учиниоцу после извршеног кривичног дела (чл. 333). Друга-

⁵⁶ Тако, „куповина противправно одузетих предмета, која је унапред обећана, представља облик помагања у извршењу кривичног дела, а не кривично дело прикривања из члана 184 КЗ РС“ (пресуда Врховног суда Србије, Кж. I 1583/94 од 14. фебруара 1995. године).

⁵⁷ С правом G. Furtner, 170.

⁵⁸ Подстрекавање као стварање одлуке да се учини дело могуће је по правилу само пре вршења деликта.

чије решење и није могуће због акцесорне природе саучесништва.⁵⁹ Саучесништво представља учествовање у туђем делу, и могуће је само док такво дело постоји; када дела више нема, нема ни саучесништва, па би супротно поступање повредило начело *nulla poena sine lege scripta*.⁶⁰ Након формалног окончања дела, више се у њему не може саучествовати, већ се може бити само учинилац сопственог дела. Тако, замислимо ситуацију да је жена „сумњивог морала“ К уценила своју бившу муштерију Т да ће његовој супрузи предочити „инкриминисани материјал“ с једног од њихових заједничких виђења, захтевајући новац. Т учини како је К тражила и пошаље јој новчани износ у коверти коју је К требало да подигне на пошти. Уместо К, писмо с новцем подигне њен сводник М.⁶¹ Овде о помагању лица М у учени не може бити говора, јер је Т (слањем писма) већ принуђен да нешто учини на штету своје имовине (в. чл. 215), па се у тренутку када М предузима своју радњу учена више не налази у покушају, већ представља (формално) довршено дело. Стога подводач одговара према чл. 333.⁶²

У материји посебног дела практично је још значајније неприхватање могућности помагања до момента тзв. „осигурања плена“, као форме материјалног довршења крађе. Одузимање туђе ствари нужно прати даље учвршћивање новог притежања, све до његовог потпуног обезбеђења, када се може устврдити да је ранији притежалац коначно изгубио свако фактичко располагање на ствари.⁶³ Овај крајњи тренутак, међутим, не припада неправу крађе (чл. 203).⁶⁴ Не-

⁵⁹ Слично М. Köhler, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, Berlin–Heidelberg 1997, 536.

⁶⁰ Н. Rudolphi, Е. Horn, Е. Samson, 134–135. Супротно тврде Н. Nau, 120; Н. Jescheck, 697; G. Stratenwerth, (2000), 338 (са разликовањем да ли је учинилац одлуку о давању доприноса донео пре или након формалног довршења), као и највећи део немачке судске праксе.

⁶¹ Килов пример. В. К. Kühl, „Grundfälle zu Vorbereitung, Versuch, Vollendung und Beendigung“, *Juristische Schulung* 3/1982, 189.

⁶² Ово, како смо већ констатовали, само уколико не постоји претходни договор жене и подводача. Тада, већ према општим правилима постоји њихово саучесништво.

⁶³ Уобичајено се указује да радња одузимања стоји у непосредно временској и просторној вези са даљим присвајањем. Стога учинилац материјално не довршава деликт све док се налази „у непосредном подручју власти покраденога“, односно док год је „изложен повишеном ризику да плен у журби изгуби“, све док, примера ради, „не стигне на одредишно место“. Више о сличним формулацијама, нарочито у немачкој судској пракси в. Т. Hillenkamp, 14.

⁶⁴ Слично G. Jakobs, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen und die Zurechnungslehre*, Berlin – New York 1993², 676; М. Köhler, 536; К. Kühl, „Die Beendigung des vollendeten Delikts“, *Festschrift für Claus Roxin zum 70. Geburtstag am 15. Mai 2001*, Berlin – New York 2001, 675; С. Roxin, *Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band II. Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, München 2003, 90.

право крађе исцрпљује се радњом одузимања ствари (с намером прибављања противправне имовинске користи присвајањем). Стога не може бити помагач онај који одвози украдену робу до коначног одређишта.⁶⁵ Другачије је, међутим, уколико деликт показује итеративну структуру. Тада, видели смо, формални довршетак наступа првим остварењем бића, али како се дело радњама учиниоца, његовим чињењима или пропуштањима, изнова остварује – помагање је могуће све до материјалног довршетка деликта. Дакле, ако је извесно лице, након што је извршилац другога закључао у своме подруму, овоме повремено доносило храну и пиће, може се сматрати помагачем у делу из чл. 132,⁶⁶ иако је извршилац довршио противправно лишење слободе већ тренутком затварања. Слично се могу вредновати и други доприноси до момента ослобађања жртве.

Исте закључке изводимо и у погледу поменуте могућности саизвршилаштва у интервалу материјалног довршења. Код оба ова института, појам материјалног довршења има специфичну тежину, јер би његово прихватање засновало кажњивост учиниоца.⁶⁷ Без материјалног довршења не би се могло уопште говорити о кривичној одговорности у виду саизвршилаштва или помагања, иако би под одређеним условима постојала кривична одговорност за посебно дело. Како такво кривичноправно дејство у ситуацији недоречености момента наступања материјалног довршења отвара правну несигурност, помагање и саизвршилаштво у интервалу до материјалног довршетка сматрамо могућим искључиво код оних деликата код којих појам материјалног окончања дела происходи из бића дела. Само код ових деликата с итеративном структуром материјално довршење има своје оквире постављене кривичним законом.

Следећа у науци разматрана последица овог разликовања, али не с дејством заснивања, већ поштравања кажњивости, тичала би се

⁶⁵ Супротно Бачић, према коме „кад крадљивац бјежи са украденом ствари, дјело крађе је довршено у формалном смислу, али не и у материјалном смислу ... па ће подршка коју том учиниоцу пружи трећа особа и у том моменту представљати помагање у дјелу крађе (Ф. Ваџић, 318). Друкчије је, наравно, уколико је таква помоћ у транспорту украдене робе предходно договорена, што ће уосталом и бити најчешћа ситуација у пракси. Такво доприношење делу, након његовог формалног окончања, има све карактеристике психичког помагања као облика саучесништва („унапред обећано прикривање ... предмета прибављених кривичним делом“ – чл. 35, ст. 2). Уосталом, сличан закључак среће се и у нашој судској пракси. Тако, оптужени је сматран помагачем, када је извршиоцу тешке крађе према претходном договору ставио на располагање своје путничко возило са возачем, који се одвезао до места извршења дела, а затим и возилом превезао одузете ствари (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2449/96 и пресуда Општинског суда у Обреновцу К. 469/94).

⁶⁶ Остављамо по страни питање да ли се евентуално може радити и о саизвршилаштву.

⁶⁷ К. Kühl, (2001), 672.

могућности да се *квалификативне* околности које наступе у интервалу до материјалног довршења деликта урачунају учиниоцу, као да су наступиле до формалног довршења. Ову могућност одбацујемо,⁶⁸ осим уколико се такође не ради о деликтима које одликује итеративна структура. Замислимо да А хоће да опљачка лице Г, у којој намери одлази колима до његовог стана. Оружје оставља у возилу и креће у извршење, у стану налазећи више новчаница у великим апоенима, које на лицу места ставља у џеп своје јакне. А успева након извесног времена да возилом побегне лицу Г које га је пратило.⁶⁹ Овде се поставља питање може ли се лицу А приписати одговорност за тешку крађу у смислу чл. 204, ст. 1, тач. 4. Јасно је да А при себи није имао оружје током самог одузимања. Довожење до места крађе још увек не значи извршење већ некажњиво припремање, тако да остављање оружја у возилу није захватило зону извршења, да би се на овом супротном полу (граница с покушајем) засновала одговорност за квалификативну околност. Сличан закључак може се извести и у релацији с сфером довршења. Стављањем плена у џеп од јакне дело је формално окончано, тако да се ношење оружја након овог тренутка не може квалификовати према чл. 204, ст. 1, тач. 4.⁷⁰

Другачије, међутим, ствари стоје, ако вршење дела карактерише више појединачних аката, који већ појединачно потпуно испуњавају биће дела, али тако да се више таквих аката ипак формално сматра једном радњом кривичног дела. Ово уосталом може да се закључи и из претходних излагања о делима које одликује итеративна структура. Овде, иако је дело већ предузимањем првог таквог акта формално довршено (учинилац је прву врећу с пленом однео до возила), остварење квалификативне околности у даљем вршењу дела не искључују урачунавање такве околности. Ако је, дакле, у наведеном примеру,⁷¹ крадљивац, што је хтео да плен изнесе у три вреће, наишао код друге вреће на закључана врата која је отворио дупликатом кључа – одговарао би за тешку крађу проваљивањем (чл. 204, ст. 1, тач. 1). Ствари слично стоје и у нашем претходном примеру. Да је плен учинилац евентуално морао да виšekратно унесе у аутомобил, поневши при том приликом неког од каснијих долазака и оружје, облик тешке крађе из чл. 204, ст. 1, тач. 4 био би, разуме се, неспоран.⁷²

Извесни аутори, такође, наводе да појам материјалног довршетка дотиче и утврђивање *истовремености напада* у позицији

⁶⁸ Слично G. Jakobs, 709; K. Kühl, (2001), 683.

⁶⁹ Килов пример, B. K. Kühl, (1982), 191.

⁷⁰ Остављамо отвореним да ли се евентуално ради о тешкој крађи обијањем или проваљивањем из чл. 204, ст. 1, тач. 1.

⁷¹ A. Schönke, H. Schröder, A. Eser, 395.

⁷² Слично K. Kühl, (1982), 192.

нужне одбране као основа искључења противправности. Овај закључак се нарочито експлоатише када се истовременост напада и одбране признаје и у ситуацији крадљивца који бежи с украденом ствари, тврђењем како је то исход материјално недовршене крађе. Истовременост напада и одбране треба признати и у овом случају, али независно од било каквих поређења с дејствима материјалног довршења. За истовременост напада одлучна је блиска временска и просторна веза с губитком ствари, у ситуацији када њено враћање делује изгледно и могуће,⁷³ а не неодређена зона некаквог материјалног довршења. Ако је крађа овде и формално окончана,⁷⁴ напад, што је једино релевантно – није.

Напоследку, могуће дејство које се помиње у теорији односило би се и на евентуално везивање почетка рока *застарелости кривичног гоњења* за тренутак материјалног довршења. Ова могућност је према нашем праву спорна, с обзиром на то да оно почетак рока не везује за тренутак довршења, већ за наступање последице. Наиме, застарелост кривичног гоњења према српском Кривичном законнику почиње да тече од дана када је кривично дело извршено. Али, „уколико последица кривичног дела наступи касније, застарелост кривичног гоњења почиње од дана када је последица наступила“ (чл. 104, ст. 1). Како последица представља обележје дела, почетак рока на први поглед рекло би се није могуће везати за тренутак материјалног довршетка. Такав закључак стоји, али само у ситуацијама у којима овај моменат не проиходи из бића. Како, међутим, наш појам материјалног довршења има потпуни ослонац у бићу дела, почетак тока рока застарелости и није нужно везати за последицу дела, јер иста код деликата с материјалним довршетком најчешће и није обележје дела, већ за само извршење кривичног дела. Како се код сваког деликта с итеративном структуром биће дела изнова остварује сваки новим предузимањем радње, то почетак тока рока застарелости треба везати за последњу такву радњу која има ослонац у бићу дела. Ако је, међутим, дело последично (нарочито у ситуацији тзв. природног јединства радње⁷⁵) или трајно, овај тренутак треба везати за наступање последице или престанак противправног стања.⁷⁶ Исти закључак можемо извести и у погледу места извршења кривичног дела. Свако место где је учинилац радио (на пример, одржавао против-

⁷³ N. Bitzilekis, 742.

⁷⁴ Ово многи споре. Тако Лазаревић указује да је реч о граничном случају када „лопов који бежи са украденом ствари, има ову ствар у ‘поседу’, али још није на њој засновао државину, јер не може са њом слободно располагати“ (Љ. Лазаревић, *Коментар кривичног законика РС*, Београд 2006, 571).

⁷⁵ В. наш пример наношења телесне повреде путем двадесет удараца шаком.

⁷⁶ Слично А. Стајић, 162.

правно стање), или где је евентуално наступила последица – представља место извршења дела (чл. 17).⁷⁷ Тако свако место у којем је отето лице било премештано током трајања стања лишености слободe представља место извршења кривичног дела из члана 134.

Igor Vuković, PhD

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

MATERIAL COMPLETION OF CRIMINAL OFFENCE

Summary

In contemporary theory of continental criminal law one can come across the view of so-called materially completed criminal offences. Namely, although an offence is formally completed when a perpetrator commits all its objective and subjective elements, some legal consequences (e.g. of conspiracy) may appear as if the offence is not completed, until the final substantive material damage to the legal good is done. By certain authors, this moment is called „material completion of criminal offence“ (*Beendigung*). This article examines different situations of materially completed crimes and various categories of criminal offences by which this institute could apply.

Key words: *Formally completed criminal offence. – Materially completed criminal offence. – Continuous criminal offence. – Iterative structure of criminal offence.*

⁷⁷ Исте закључке треба доследно извести у погледу свих института код којих одређивање времена и места има извесно кривичноправно значење (на пример, просторно важење кривичног законодавства, одређивање месне надлежности судова, итд.)